

INGLÈS VERSUS ANGLÈS

Ramon AMIGÓ i ANGLÈS

Una senyora, que jo no havia vist mai abans, va observar que el meu segon cognom, Anglès, era quasi igual que el seu –no sé si segon o primer– i que l'única diferència era a la lletra inicial que, en el seu nom, és una *i*, i potser també a l'accent gràfic, agut en lloc de greu: *Inglès*.

Va afegir que els seus antecessors també es deien Anglès, com jo, amb una *a* inicial. Que va ser el seu pare –o potser va dir el seu avi, no m'hi vaig fixar prou– el primer que va haver de practicar el canvi de la lletra del començament. El fet es va produir a la Lleida de l'any 1939. Els franquistes vencedors el van obligar a modificar l'ortografia del cognom al registre civil.

Jo havia tingut notícia que, també a Reus, un pare de família, que abans de 1936 havia inscrit un fill amb el nom d'Adolf, va ser cridat al jutjat i el van forçar perquè s'avingués a adulterar Adolf per Adolfo. El bon home tenia una botiga i el van amenaçar que, si no s'hi conformava, li farien la vida impossible. En aquest cas, el canvi només afectava el nom de fonts mentre que en el cas experimentat a Lleida comprometia el cognom, el llinatge, el nom de família. Tanmateix, tant si se'n ressentia el prenom com el cognom la coacció era mereixedora dels qualificatius denigradors més gruixuts, d'acció abjecta. I el fet que això passés tant a Lleida com a Reus indica que obeïa a una ordre general dictada des de les altures del govern insurrecte. Hi devia haver algunes matisacions, tanmateix –potser per raó d'edat–, perquè a la meua mare ningú no li va dir res.

Els activistes franquistes que, tan aviat com es van anar proclamant vencedors per les armes, van utilitzar tots els camins i corriols per intentar de treure del mapa tot allò que fes resclum de català es devien pensar que Anglès era un cognom pres de l'adjectiu gentilici que expressa que s'és natural del sector meridional i dominant de la Gran Bretanya (el País de Gal·les exclòs). Aquells ignorants enfellonits fins al paroxisme no sabien que Anglès vol dir altres coses que no tenen res a veure amb Anglaterra. Si més no és el nom d'una vila de la comarca de la Selva i no es pot descartar que el cognom fos pres del nom d'aquella vila, com passa tantes vegades que un llinatge va ser creat partint del nom d'un poble com, per exemple, hi ha gent que es diu Montroig i Cervera, Tortosa, Selma i Figuerola, Ulldemolins i Cornudella, per citar-ne només uns pocs, perquè podríem trobar centenars de noms de família procedents de noms de poblacions.

Curiosament, als funcionaris de l'ocupació del 1939 no se'ls va acudir de traduir també el nom de la vila selvatana tal com van imposar la castellanització –o pretesa castellanització– de Vilanova, de Lleida, d'Urgell, de Sant Andreu, etc., i la deformació amb aplicació d'ortografia castellana de les Borges, Marçà, Tivissa, Vila-seca, Sanauja, Riudecanyes, Riba-roja, i tants altres.

No hi ha cap dubte que aquells agressors ensuperbits ignoraven que Anglès (vila de la Selva) és un nom que ja es coneix des de temps molt antic, sembla que des del segle IX, llavors escrit en llatí, és clar, i que potser procedeix del nom comú *església*, 'a les esglésies', segons conclouen entesos en aquestes matèries.

El cognom Anglès és observat a Siurana de Prades ja el 1229, a Ulldemolins com a mínim des de l'any 1286, i a l'Albi des del 1303. Segurament en altres localitats hi deu ser també des d'aquella època antiga o des d'una de semblant. A Reus, el tenim anotat des del final del segle xv. Val a dir que la pretesa castellanització va començar abans del 1939, amb la diferència substancial que en un cas va ser forçada amb coacció i en l'altre va tenir un origen diferent. S'inicia al segle XIX, sobretot coincidint amb l'establiment del registre civil administrat per funcionaris arribats des de fora de les terres catalanes, en una època d'analfabetisme generalitzat, quan la declaració del naixement es feia verbalment i el funcionari que la rebia l'anotava tal com millor li semblava i el declarant, en la immensa majoria de les ocasions, no tenia cap idea de com s'havia d'escriure el seu cognom. No vol dir que no hi hagués casos poc o molt anteriors, com a Siurana mateix *Inglés* el 1832, i això sens dubte perquè fins i tot l'Església ja havia rebut ordres d'utilitzar només el castellà a la seva documentació. Tanmateix, el gran desori ortogràfic parteix del registre civil. Això no obstant, tampoc no ha de quedar del tot exclòs que el pas de la *a* cap a la *i* inicials en algun cas hagués tingut un caràcter d'evolució dialectal; però no entrarem en aquest camp tan especialitzat de la fonètica, sobretot perquè pensem que en la immensa majoria dels casos el canvi del so inicial del cognom va obeir a la influència forastera que acabem de comentar.

Ara, abans d'acabar, sense que intentem dubtar –ni de bon tros– que no tingui raó el doctor Joan Coromines quan pregunta "Què haurien vingut a fer ací els anglesos i ja abans del S. IX?", perquè ell, en un document de l'any 860, troba escrit *Vallis Anglensis* corresponent a la vila d'Anglès (la Selva) i fa la pregunta per defensar que el nom d'aquella localitat no té res a veure amb l'adjectiu gentilici. Sense dubtar, doncs, de l'encert interrogatiu del doctor Coromines, ens serà permès de replantejar l'origen del cognom (no pas del nom de lloc) a partir d'uns altres documents una mica més tardans. En aquest cas, desmentirem el que hem dit abans, que l'antropònim procedia del topònim, i donarem per bona la interpretació intuïtiva dels amanuenses del XIX que van considerar que el cognom volia dir 'procedent d'Anglaterra' o relatiu a aquell país. I tenim l'esperança que aquesta reconsideració il·luminarà el bon camí que condueix a trobar l'origen del cognom, amb independència de l'origen del topònim.

Per argumentar que al punt de partida del nom de família Anglès hi va haver presència d'anglesos ens servirem d'*Immigració britànica a Tortosa (segle XII)*, de Ramon Miravall (Episodis de la història, 243, Rafael Dalmau, editor, Barcelona 1980), que analitza molta documentació d'aquell segle, partint majoritàriament d'*El "Llibre Blanch" de Santas Creus (Cartulari del siglo XII)*, de Federico Udina Martorell. Aporta notícies de diversos individus anglesos que es van establir a Tortosa i van jugar un paper significatiu en la repoblació d'aquella zona. Algun d'ells hi devia arribar amb les hosts de Ramon Berenguer IV, el 1148, cosa que vol dir que ja eren a Catalunya des d'abans i que potser hi van venir a capitanejar grups de compatriotes britànics atrets per la lluita contra els moros que amenaçaven l'Europa medieval, i estimulats per una perspectiva de guanys materials personals.

La documentació on se citen és en llatí, com és natural per l'època, i darrere el nom de fonts –o prenom– sempre apareix *Anglensis*, *Anglici*, *Anglico*, *Anglicus*, o *Engles*. Era l'època en què encara no estava establert el sistema de cognoms tal com el coneixem actualment sinó que la designació dels individus es feia amb un renom, que acabarà sent el cognom, i també moltes vegades utilitzant el nom de la població d'on procedien, o un gentilici que, fet i fet, eren igualment un cert tipus de renom.

L'any 1151, Gilbert (Guilbertus, Guilsabertus, Guilibert) Anglicus va rebre del comte de Barcelona Ramon Berenguer IV, i a condició que no marxés de Tortosa, unes cases a Tortosa mateix, que havien estat de moros; i unes terres a Amposta. Segurament que eren una recompensa per l'ajut militar que li havia prestat. Va tenir terres a Aldover i devia acumular fortuna i poder, pel que es comprèn del testament que va fer el 1172, poc abans del seu ingrés com a monjo al monestir de Santas Creus, o potser coincidint-hi. Quan explica que deixa al seu nebot

Adalitz seixanta morabatins, afegeix "cum medietate nostre terre qui est in Angliaterre", una confirmació ben clara que era anglès i que encara tenia propietats al seu país d'origen. No se sap que s'hagués casat, ni que hagués tingut fills, i sembla que va viure vuit o deu anys més.

Un altre Anglico destacat va ser Johannes, documentat a partir de 1187, que va tenir un gran pes social a la ciutat. Aquest va formar família i va posseir a Aldover, des del 1190, unes terres que havien estat de Guilberto Anglico, que hem vist abans.

També Geoffrey (presentat en els documents amb una sèrie de variants ortogràfiques) era Anglici, va rebre gràcies de Ramon Berenguer IV, i va acabar també a Santes Creus. El testament és de 1173.

Se citen altres Anglico que no surten en tants documents; això pot voler dir que no tenien tant de relleu però que tanmateix representaven alguna cosa a la societat tortosina. El 1156 hi va haver Alardo, que se sap que era casat; i Guiraldus, pescador, que tenia la responsabilitat de protegir l'anglès Franc. I aquest mateix Francus, que consta el 1158, que tenia família. I també Jordanus, que figura com a marmessor en el testament de Gilbert, del 1172. Es parla de Paianus el 1167 i 1172 i, curiosament, el 1173, consta amb el renom passat a la llengua vulgar: Sig+num Paia Angles, llavors una vulgarització que aquell mateix any es troba al testament de Gozfridum Angles en el qual un dels testimonis és Renaldi també Angles. Finalment, Teobald era germà de Gilbert i va ser canonge de la seu tortosina.

És molt probable –per no dir quasi segur– que tots aquests *Anglico*, etc. anotats així en el llenguatge formal dels documents llatins, eren *Anglès* en el llenguatge corrent de la gent del país, tal com confirma l'escriptura del 1173; llavors eren renoms, que van passar a ser cognoms quan els renoms medievals es van anar estabilitzant –no gaire més tard– com a noms de família, és a dir, com a llinatges.

Hi ha, doncs, dues procedències del nom Anglès: una del segle IX o d'abans, que ve de 'les esglésies', fossilitzada com a topònim, a la Catalunya Vella. I una del segle XII, procedent de gent arribada d'Anglaterra, a la Catalunya Nova, amb el gentilici fossilitzat com a antropònim.

Podria ser que, si bé cap d'aquests tortosins que s'han anomenat, perquè havia passat una seixantena d'anys, sí però algun de llurs successors hagués persistit a voler combatre musulmans, i obtenir beneficis, hagués acompanyat Jaume I a la conquesta de Mallorca. Ho sembla perquè al *Llibre del Repartiment* de l'illa consta que l'alqueria Castubenyon, de sis joves, al terme de Montuiri, va correspondre a R. Gilabert de Tortosa, un nom, Gilabert –sembla que pres ja per cognom–, que fa pensar en Guilbertus, etc., del qual podria ser un parent successor.

No sé si el cognom Anglès és gaire abundant a la Catalunya Vella, lluny de la zona de Tortosa. Nogensmenys, aquesta llunyania territorial no ha de voler dir que no hi hagués arribat com, de fet, hi va arribar, si més no a Gualba (Vallès Oriental), on hi va haver el mas d'Anglès; i a la Cerdanya, al molí de l'Anglès, entre Puigcerdà i Queixans. I també a Barcelona on, al segon terç del segle XVI, hi havia el notari Antoni Anglès. I, molt abans, al començament del XIV, Ramon Anglès (a) Leget i Romia Anglesa eren a la parròquia de Sant Martí d'Arenys. Si no fos que, en tots aquests casos, haguessin rebut aquest nom d'algué que fos Anglès de renom, un renom adquirit per procedència també d'Anglaterra –sense cap relació amb els anglesos de les mainades medievals–, o de la vila de la comarca de la Selva. Allò que em consta és l'abundància que hi ha del cognom Anglès a la Catalunya Nova: a l'Alaixar, l'Albi, Almoster, Blancafort, les Borges del Camp, Cabra del Camp, Cornudella de Montsant, Falset, Maspujols, Mont-roig del Camp, Montblanc, Reus, Riudoms, la Selva del Camp, Solivella, Tortosa, Ulldemolins, Valls, i en algunes altres poblacions, amb una densitat desigual.

Han passat segles d'ençà que es van presentar els primers anglesos al tram final de l'Ebre i seria temerari d'afirmar que els Anglès actuals en són descendents. Però, qui sap? La distància

en el temps és, al capdavant, d'una trentena de generacions. I la distància en l'espai dels trobats a la Catalunya Nova no és exagerada, amb nuclis del cognom escampats actualment –enllà de Tortosa mateix i el Baix Ebre– pel Camp de Tarragona, la Conca de Barberà, les Garrigues i el Priorat.

CURIOSITATS

Tot donant una ullada a la toponímia major de Catalunya ens adonem, no sense certa sorpresa, de la quantitat de cadàvers que tenim escampats per la toponímia del país, sense que, en aquest cas, hi hagi excessiva discriminació per raó de sexe.

Així que, sense comptar els que puguin existir a la toponímia menor, veiem nou homes morts més un nombre indeterminat d'homes morts suplementaris: *bony de l'Home Mort*, al terme de Castellbò; *bosc de l'Home Mort*, a Lles; *canal de l'Home Mort*, a Rialp; dos *colls de l'Home Mort*, a Montellà i Sant Joan de les Abadesses; *font de l'Home Mort*, a Queralbs, tres *torrents de l'Home Mort*, corrent per diversos municipis; i, aneu a saber quants homes!, al *collet dels Homes Morts*, a Llanars, i a la *llau dels Homes Morts*, al Pallars.

Pel que fa a les difuntes femenines, la toponímia local també les recorda: *indret de la Donamorta*, a Alòs de Balaguer, dos *colls de la Dona Morta*, a Espolla i Maçanet de Cabrenys, el *pla de la Dona Morta*, a Santa Maria de Palautordera, i el *turó de la Dona Morta*, a Maçanet de la Selva, i una *Dona Espenyada*, a Sant Feliu de Guíxols que, pessimistes com som, imaginem que tampoc no devia sobreviure. I encara podem afegir-hi altres víctimes: *la Fembra Morta*, del terme de Castellolí i la *Fembra Morta* de Llanars, topònim que es repeteix a la collada immediata, i referit per tant, suposem, a la mateixa difunta. Potser podríem completar aquesta necrològica amb dos topònims singulars: el *Salt de la Núvia*, a la Garrotxa i el *Salt de la Reina Mora*, a Siurana, ja que, pel que tenim entès, aquest parell de senyores també acabaren de mala manera.

Contraposades a tantes defuncions, la toponímia solament ens proporciona dues dones suposem que vives: el *pic de la Dona*, al terme de Setcases, i la *Roca de la Dona*, a la Ribera d'Urgellet, encara que podríem complementar-les amb el *mas de Donya Flora*, a Tortosa, el *barranc de Donya Manuela*, per terres d'Alcanar, i la *finca de Donya Montserrat* a Lleida.

Molt més abundants són els homes vius –si més no, a l'hora de batejar els indrets–. Som-hi: *puig de l'Home*, al terme de Pau; *maset de l'Home*, a Llardecans, *punta de l'Home*, al terme d'Ascó, dues *serres de l'Home*, al Montmell i Ribes de Freser, i tres *turons de l'Home*, al Montseny i als termes de Badalona i Santa Cristina d'Aro, i encara, ja en plural, el *coll dels Homes* i el *puig dels Homes*, en els termes de Queralbs i Llers, respectivament.

Vius o morts, vives o mortes, imaginem que encara hi deu haver algun altre topònim d'aquest gènere a la toponímia menor de Catalunya. Tafaners de mena com som, ens agradaria saber-ho.

Francesc Gurri i Serra